

DE MUNT KLAPPER

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE vzw

Driemaandelijks tijdschrift

- 19 -

juli 1998

Oord van Maximiliaan- Hendrik van Beieren

G 1311

Vz: Wapenschild van Beieren, getooid met de muts van keurvorst; er rond, MAX(IMILIANUS) · HEN(RICUS) · D(EI) · G(RATIA) · ARC(HIEPISCOPUS) · COL(ONIAE) · (Maximiliaan-Hendrik, bij de gratie Gods aartsbisschop van Keulen)

Kz: Wapenschild van Bouillon, met erboven de muts van keurvorsten, geplaatst op een gekruiste bisschopsstaf en zwaard; er rond, · EP(ISCOPUS) · · · · ET · PRIN(CEPS) · LEO(DIENSIS) · DVX · BVL(LONAEUS) · (bisschop en prins van Luik, hertog van Bouillon)

Koper
Zonder jaaraanduiding
Atelier Hasselt?

Vanhoudt, G 1311
De Chestret, 646

Verantwoordelijke uitgever : H. VANHOUDT, Belsenakestraat 20, 3020 HERENT

Afgifte Kantoor Wetteren 1

Luik

Het land van Luik was een vorstendom dat behoorde tot het Duitse Rijk. Het zou fout zijn te denken dat de bisschop van Luik werkelijk gehoorzaamde aan de Duitse keizer of dat deze laatste effectief het vorstendom kon beschermen. In feite waren de heren van de talloze Duitse staatjes keizer op hun eigen lapje grond.

De internationale toestand in het midden van de 17de eeuw was als volgt: Frankrijk was in gans Europa een zeer agressieve politiek beginnen voeren. Kardinaal Mazarin, minister van Lodewijk XIV, liep zelfs met plannen rond om zijn meester tot keizer van Duitsland te laten kiezen! Spanje was uitgeput door de verdediging van de Zuidelijke Nederlanden. De Noordelijke Nederlanden maakten hun gouden eeuw mee. Het prinsbisdom Luik was een lang uitgerekt en grillig gevormd gebied tussen de grootmachten van die tijd: de Zuidelijke Nederlanden, dat Spaans gebied was, de Noordelijke Nederlanden en Frankrijk. Het land had daardoor een enorm strategisch belang en omdat het niet sterk genoeg was om de machtige burens te weerstaan had het steeds een neutrale politiek gevoerd (al wist niemand wat juist de rechten en plichten waren van een neutraal gebied tegenover de doortrekkende troepen).

De bisschop werd gekozen door de kanunniken van de Sint-Lambertuskathedraal. De keuze werd dan bekrachtigd door de paus en door de keizer. Het politieke leven van de stad Luik werd gedomineerd door de gilden. Men moest zich laten inschrijven in een gilde indien men aan het politieke leven van de stad wilde deelnemen. De andere standen (adel en geestelijkheid) moesten echter wel akkoord zijn om een beslissing uitvoerbaar te maken. Er werd natuurlijk hoofdzakelijk beslist over de belastingen voor de bisschop. De gewone belastingen waren heffingen op bier, zout, brandewijn enz. De buitengewone belastingen taxeerden het onroerend bezit volgens oppervlakte en kwaliteit van de grond. De huizen werden geschat volgens het aantal vensters of volgens het aantal schoorstenen. De geestelijkheid hield niet van dit soort belastingen omdat ze meer dan de helft van de onroerende bezittingen van het land bezat. Verder was er luxetaks op het dragen van goud en zilver, het dragen van pruiken, enz. De stad Luik domineerde de andere 28 steden van het land, waaronder zowel Vlaams- als Franstalige. Bij stemmingen had Luik 2 stemmen, de andere steden maar één.

Maximiliaan-Hendrik van Beieren (1650-1688)

Maximiliaan-Hendrik was een neef van prins-bisschop Ferdinand van Beieren, die deze titel cumuleerde niet die van aartsbisschop van Keulen. Deze laatste probeerde reeds de macht van de gilden, die het politieke leven van de stad domineerden, te niet te doen. De stad kwam daartegen in opstand en de prins-bisschop moest in 1648 zelfs zijn zetel naar Hoei overplaatsen. Hij riep de hulp in van Jan van Weert met zijn gevreesde Kroatische huurlingen, doch dat volstond niet om de weerstand te breken. Maximiliaan-Hendrik, die door toedoen van zijn oom reeds tot hulpbisschop van Keulen was benoemd, werd dan gelast om de opstand te onderdrukken. De Beierse troepen belegerden de stad en de bewoners van Outremeuse, het deel van de stad op de rechteroever van de Maas, openden hun poorten zodat de stad onverdedigbaar werd. Reeds tijdens het Te-Deum begon men de voornaamste leiders van de opstand te onthoofden. Ferdinand van Beieren verplichtte de kanunniken om Maximiliaan-Hendrik als zijn opvolger aan te duiden. Hij besloot ook een citadel te laten bouwen om de stad in bedwang te houden. Met stokslagen werden de Luikenaars gedwongen de burcht op te trekken. Maximiliaan-Hendrik was op bedevaart te Scherpenheuvel

toen hij het overlijden van zijn oom vernam. Hij was 30 en volgde hem op als aartsbisschop van Keulen, keurvorst en bisschop van Luik. Tijdens zijn 38-jarige regering heeft hij slechts weinige maanden in Luik doorgebracht. Het kapittel van de kathedraal moest zelfs aandringen om hem persoonlijk bij zijn inhuldiging te krijgen. Hij bleef toen 5 dagen. Feitelijk zouden we zijn regering beter de regering van de gebroeders von Furstenberg kunnen noemen. Franz-Egon en Willem-Egon hadden samen met Maximiliaan-Hendrik hun studies gedaan in Keulen. Ze hadden een grote invloed op Maximiliaan-Hendrik die hun alle initiatief op politiek gebied liet. Ze waren gedurende vijftig jaar betrokken bij alle intriges op Europees niveau en dienden op cynische manier hun eigen ambities. Maximiliaan-Hendrik interesseerde zich alleen aan de belastingen van Luik. Hij was gepassioneerd door alchemie en probeerde goud te maken uit lood en het levenselixir te vinden. Daartoe had hij een laboratorium laten inrichten op zijn kasteel in Bruhl bij Keulen waar hij teruggetrokken leefde met andere alchemisten. Mazarin, tijdelijk in ballingschap, verbleef ook op het kasteel van 6 april tot eind oktober 1651. De Furstenbergs lieten zich zowel door Frankrijk als door Spanje of Duitsland rijkelijk betalen voor hun diensten. Maximiliaan kreeg ook wel zijn deel van de buit. Het was vooral Lodewijk XIV die hun veel geld gaf, in de vorm van rechtstreekse betalingen of onder de vorm van de opbrengsten van abdijen of heerlijkheden. Frankrijk had Maximiliaan-Hendrik nodig voor haar Duitse politiek; hij was immers keurvorst en mocht dus mee een nieuwe keizer kiezen. Mazarin probeerde een voor Frankrijk niet al te gevaarlijke kandidaat te steunen. Dat was de zeer zwakke hertog van Beieren, Ferdinand-Marie. De gebroeders von Furstenberg waren zeer actief om de andere keurvorsten te beïnvloeden. In ruil voor hun diensten kreeg Willem-Egon de opbrengsten van de abdij van St.-Arnould en de belofte dat de eerste kardinaalshoed die vrijkwam voor hem zou zijn; Franz-Egon kreeg het bisdom Metz. Daar bovenop kregen beide broers nog een jaarlijkse toelage van 3.000 livres en wat kleine geschenkjes zoals een ring ter waarde van 7.800 ecu's, of twee gouden zakhorloges. Maximiliaan-Hendrik werd 25.000 thaler toegestopt voor zijn diensten. De Furstenbergs gooiden met geld. Er werd een banket gehouden dat duurde van 12 tot 21 uur, waar talloze malen het glas geheven werd. De aartsbisschoppen van Mainz en van Trier en de markgraaf van Brandenburg waren stomdronken en dansten op de tafels. Eens ontnuchterd, stemden ze toch niet voor de Franse kandidaat. Intussen probeerde Franz-Egon zich ook tot opvolger van Maximiliaan-Hendrik te laten aanstellen. Hij had hiervoor de toestemming van de kanunniken van de kathedraal nodig, die hem niet in het hart droegen. Daarenboven was er een pauselijke kandidaat in aantocht. Wilde hij nog een kans maken ooit prins-bisschop van Luik te worden moest hij snel handelen. Het is waarschijnlijk dat bij het brein was achter een samenzwering om in Luik een machtsgreep te doen en de citadel te bezetten. De zaak werd echter verraden en de samenzweerders werden 's nachts op de plaats van de bijeenkomst omsingeld. Hun proces werd snel gevoerd; ze verklapten de naam van de man achter de schermen niet, en de laatste woorden die ze op het schavot tot het volk wilden richten werden door tromgeroffel en trompetgeschal overstemd.

De gebroeders von Furstenberg stonden aan het hoofd van de bisdommen Metz en Straatsburg en van een indrukwekkende waslijst van heerlijkheden en abdijen, waaronder de abdij van Stavelot. De keizer verhief hen tot prinsen in 1664, wat hen niet belette verder te werken voor Lodewijk XIV, die beter betaalde. Een Franse hoveling noemde Willem-Egon "Le plus cher ami de la France". In 1669 verdedigde Willem-Egon in Berlijn een plan om de Noordelijke Nederlanden onder de naburige landen te verdelen. Lodewijk XIV, die in oorlog was met de Noordelijke Nederlanden

kreeg van Maximiliaan-Hendrik vrije doorgang door het prinsbisdom. In ruil voor zijn medewerking werd hem Maastricht beloofd, en Willem-Egon zou Valkenburg, Dalem en Herzogenrath krijgen. Intussen beschouwden de Franse troepen het bisdom als bezet gebied. Maximiliaan-Hendrik vernam in zijn laboratorium te Bruhl de vernielingen in Tongeren, Wezet, Maaseik en Luik. Willem-Egon nam deel aan de succesvolle Franse veldtocht tegen de Noordelijke Nederlanden. De Nederlanders vroegen vrede, maar Frankrijk legde zulke vernederende voorwaarden op dat de Nederlanders de dijken doorstaken en het land lieten overstromen. Maastricht werd belegerd in 1673 door Lodewijk XIV, die de boeren tegen de neutraliteitsgebruiken in verplichtte deel te nemen aan de belegeringswerken. De verdedigers moesten de stad na een verbitterde strijd verlaten. Maximiliaan zag, waarschijnlijk onder druk van de Furstenbergs, af van zijn aanspraken op Maastricht ten voordele van Lodewijk XIV. Vermits vele mogendheden nu Lodewijk XIV als te gevaarlijk aanzagen, kwam nog datzelfde jaar in Den Haag een conferentie samen van afgevaardigden van de koning van Spanje, de keizer en de hertog van Lotharingen, waar tot een offensieve alliantie tegen Frankrijk werd besloten. Maximiliaan-Hendrik was het eerste slachtoffer van de legers van de coalitie. De Franse bevelhebber deed geen enkele poging om Maximiliaan-Hendrik militair te steunen. Keizerlijke en Nederlandse troepen hingen de beest uit in de Rijnlandse bezittingen van Maximiliaan-Hendrik en zijn geliefd laboratorium van Bruhl viel in handen van Oranje. Hij vluchtte met enkele alchemisten naar de abdij van St.-Pantaleon. Maximiliaan-Hendrik verbleef daar 5 jaar en bouwde er een nieuw laboratorium. Willem-Egon had een maîtresse, niet zo uitzonderlijk voor een prelaat in die tijd, Catharina-Charlotte van der Marck, weduwe van de baron van Lummen. Ze was groot, vet, bazig en domineerde haar minnaar. Willem-Egon had haar laten trouwen met een neef van hem, Emmanuel, om haar gemakkelijker te kunnen bezoeken. Op de terugweg van een rendez-vous met haar werd hij door Oostenrijkse troepen geschaakt en naar Wenen gevoerd. Daar werd hij ter dood veroordeeld voor hoogverraad. Hij kon aan de dood ontsnappen door een gratieverzoek van de pauselijke nuntius. Franz-Egon trok zich terug in Frankrijk, waar hij een appartement kreeg in het Louvre. Gedurende het ganse jaar 1674 hielden vier legers lelijk huis in het prinsbisdom, alleen de Luikse milities hadden hun stad kunnen vrijwaren. De bevelhebber van de citadel van Luik werd echter omgekocht en gaf in de nacht van 27 op 28 maart 1675 de stad over aan een detachement Franse troepen uit Maastricht. Ook Dinant en Hoei werden door de Fransen veroverd. Thuin en Sint-Truiden werden ingenomen en platgebrand. Daar de Luikse citadel niet goed te verdedigen viel besloten de Fransen zich uit de stad terug te trekken. De citadel werd opgeblazen. De Luikenaars dachten dat ze hun oude vrijheden terug zouden krijgen. Bij de vredesonderhandelingen te Nijmegen eiste Frankrijk dat Willem-Egon zou worden vrijgelaten, wat ook gebeurde; hij kreeg al zijn titels en bezittingen terug. Bij zijn terugkeer had Franz-Egon echter al zijn invloed op Maximiliaan-Emmanuel verloren en hij stierf te Keulen in 1682. Willem-Egon erfde al zijn titels, ook het bisdom Straatsburg. Maximiliaan-Hendrik gaf hem carte blanche om korte menen te maken met de Luikse opstand. De stad werd zonder slag of stoot ingenomen. Gedurende een maand werden er burgers die een rol hadden gespeeld in de opstand terechtgesteld. De laatste twee oud-burgemeesters waren nog maar een paar uur dood als Maximiliaan-Hendrik zijn intrede in de rijkversierde stad deed, in een stoet van tien karossen. De macht van de gilden was definitief gebroken. Het kapittel van de kathedraal kreeg toezicht op de politieke beslissingen en fungeerde als een soort senaat. Vermits de gezondheid van de bisschop achteruitging en de opvolging nog niet geregeld was wanhoopte Willem-Egon niet. Omdat men hem niet zou kunnen

verwijten dat hij een vreemdeling was kocht hij bezittingen in het Luikse aan zoals Modave en Havelange. Lodewijk XIV zorgde ervoor dat hij kardinaal werd in 1686. Dit alles hielp hem echter niet veel; na de dood van Maximiliaan-Hendrik koos het kapittel een Luikse kandidaat, Jean-Louis d'Elderen. Willem-Egon trok zich dan terug in Parijs waar hem nog de opbrengsten van de rijke abdij van Saint-Germain-des-Près werden gegeven. Hij stierf in 1705.

De munt

Wat opvalt bij deze oorden van Maximiliaan-Hendrik is dat ze er helemaal anders uitzien dan die van zijn voorganger Ferdinand. Deze laatste droegen het portret van Ferdinand van Beieren, terwijl op de stukken van de nieuwe productie geen portret meer voorkwam. Op 28 december kreeg de Luikse muntmeester François Schelberg opdracht deze nieuwe oorden te slaan. Het was geen gewone uitgifte vermits ze moest dienen om de Luikse oorden die in omloop waren te vervangen. Deze dienden ingeroepen te worden omdat er een zeer groot aantal vervalsingen en imitaties van de oorden in omloop waren. Vele van de imitaties waren massaal aangemaakt in heerlijkheden als Rekem (Reckheim) en Gronsveld. Deze gaven een slechte naam aan de Luikse munten buiten het bisdom. In Brabant werden er muntplakkaten uitgevaardigd tegen deze stukken, zodat de goede Luikse oorden ook niet meer werden aanvaard. Het was dus noodzakelijk dat de nieuwe munt duidelijk verschillend zou zijn van de oude.

Op 15 september 1659 besloot het kapittel opnieuw nieuwe oorden te laten slaan, op het gewicht van de oorden van Brabant. Men zou er zich aan kunnen verwachten dat de oorden in Brabant in die periode ook lichter waren geworden doch dit is niet het geval, vermits de oorden in Brabant onder Albrecht en Isabella en Filips IV onveranderd rond de 3,82 g wogen. Deze maatregel werd dus waarschijnlijk genomen om een latent probleem in de Luikse muntcirculatie op te lossen. Vermits de Brabantse stukken lichter waren, zullen ze de Luikse oorden uit de circulatie verdreven hebben. De lichtere uitgifte op Brabants gewicht, die hier besproken wordt, is qua type identiek aan de eerste oorden van Maximiliaan-Hendrik.

Deze munten werden waarschijnlijk in het atelier van Hasselt vervaardigd. De capaciteit van het atelier was echter niet voldoende om de massa oorden in circulatie tijdig te vervangen, zodat de inleveringstermijn diende verlengd te worden en sommige oude stukken voorlopig nog tegen een lagere koers mochten worden aangenomen.

Het atelier van Hasselt.

Hasselt was in feite een muntatelier van het graafschap Loon (Borgloon). Het atelier was opgericht in 1315. De munters hadden dezelfde privileges gekregen als de Brabantse. Ze waren vrijgesteld van allerlei belastingen, van accijnzen en karweien zoals op wacht staan. Ze mochten wapens dragen en alleen voor verkrachting, diefstal en inbraak hingen ze af van de gewone rechtspraak; alle andere vergrijpen werden berecht door de verantwoordelijken van het muntatelier. Toen het graafschap bij het prinsbisdom werd gevoegd in 1367 bleef het atelier bestaan en de opeenvolgende prins-bisschoppen bekrachtigden regelmatig de rechten van de munters. Er ontstonden regelmatig conflicten tussen het stadsbestuur en de munters aangaande hun vrijstelling van belastingen en taksen. Deze munters waren zeker niet goed betaald; hun enige troef waren hun privileges. De verleiding was dan ook groot een tax free shop op te

richten. Het is moeilijk de Hasseltse productie van deze van andere Luikse ateliers te onderscheiden. Hasselt schijnt toch perioden van grote muntactiviteit gekend te hebben, zoals het einde van de regering van Ferdinand van Beieren. Dit is niet verwonderlijk. In de 17de eeuw was de stad Luik dikwijls opstandig, zodat de muntproductie er niet veilig kon verlopen. Het was dus aangewezen de ganse productie in kleinere ateliers zoals Hasselt, Maaseik of Bouillon te laten verlopen. De productiekosten waren daarenboven zeker voordeliger in deze kleine ateliers omdat de lonen der werkkrachten er ongetwijfeld lager waren dan in de stad Luik.

De Hasseltse muntwerkplaats is in de loop der tijden blijkbaar verschillende malen verhuisd. De besproken munt werd waarschijnlijk geslagen in het huis “Het Wynvat” in de Maastrichtsestraat. Dit huis behoorde toe aan de familie Stellingwerff en werd deze eeuw afgebroken.

H. Dewit